

FEDERICA CUGNO
(Torino – Italia)

STADIUL LUCRĂRILOR, REZULTATE ȘI PERSPECTIVE ALE UNOR CERCETĂRI GEOLINGVISTICE ITALIENE

Scopul acestei contribuții este acela de a schița un cadru sintetic al atlaselor lingvistice aflate în curs de elaborare în Italia, ilustrând cu precădere noutățile editoriale ale ultimilor ani.

Date fiind atât întâietatea cronologică, cât și importanța științifică în domeniul studiilor lingvistice italo-romanice, se cade să începem această prezentare cu *Atlante Linguistico Italiano* (ALI), a cărui publicare, începută în 1995, a ajuns în 2009 la cel de-al șaptelea volum (chiar dacă anul tipăririi reprodus pe frontispiciu este 2008). Acesta din urmă este dedicat primei părți a secțiunii *La famiglia e le età dell'uomo* și urmează volumelor publicate anterior, intitulate: *Il Corpo umano* (Partea I și Partea a II-a – 1996), *Indumenti e abbigliamento* (1998), *La casa e l'arredamento* (Partea I – 1999 și Partea a II-a – 2001) și *L'alimentazione* (2003). Continuarea publicării acestei lucrări monumentale, pentru care este prevăzut un număr de aproximativ douăzeci de volume, reprezintă în sine un obiectiv însemnat al unei inițiative ale cărei începuturi se regăsesc în anii '20 ai secolului trecut, dar care de-a lungul anilor s-a văzut nevoită să înfrunte numeroase dificultăți, mai cu seamă de natură economică (Massobrio 1987). Rezultatele mai noi se datorează capacității organizatorice ale actualului conducător al lucrării, prof. Lorenzo Massobrio, constituirii unui comitet redacțional permanent și competent pe lângă Institutul Atlasului Lingvistic Italian din cadrul Universității din Torino, precum și intervenției unei case editoriale, anume Poligrafico e Zecca dello Stato din Roma. S-a realizat, astfel, publicarea primelor

724 de hărți, în timp ce volumul al optulea, dedicat celei de-a doua părți ale secțiunii *Le età dell'uomo*, alcătuit din 107 hărți, este deja încheiat¹.

Ultimul volum dat la tipar cuprinde 119 hărți (de la 615 la 724) împărțite în următoarele secțiuni: *La vita in famiglia: igiene personale; il riposo; la giornata; Le età dell'uomo: il bimbo e il ragazzino; giocattoli e giochi*. În acest volum se regăsesc câteva dintre aspectele definitorii ale întregii lucrări, dintre care cel care se cade a fi întâi de toate menționat este existența unei rețele de puncte de anchetă aproape dublă față de cea din *Atlante linguistico della Svizzera e dell'Italia meridionale* (AIS), adică 1 066 de puncte față de 504, precum și un chestionar mai cuprinzător. De exemplu, în vol. VII, se găsesc numeroase titluri care lipsesc în AIS, precum în secțiunea dedicată jocurilor copilăriei și jucăriilor (*cavalluccio* ‘căluțul’, *carrettina* ‘căruciorul’, *cerchio* ‘cercul’, *trombetta* ‘trompeta’, *girotondo* ‘hora’, *bolle di sapone* ‘baloane de săpun’, *testa e croce* ‘cap sau pajură’ etc.). Numeroase hărți cuprind câte două chestiuni corelate la nivel onomasiologic și/sau gramatical (spre exemplu hărțile *pettine rado/pettine fitto* ‘pieptene des / pieptene rar’, *stamattina/stasera* ‘azi-dimineață/deseară’, *mezzogiorno/mezzanotte* ‘amiază/miezul nopții’, *maschio/femmina* ‘bărbat/femeie’, *culla(s.)culla* (vr.) ‘leagăn/[el] leagănă’), precum și titluri complementare.

Nu lipsesc informații și date cu caracter etnografic, datorită prezenței unui aparat ilustrativ constituit din schițe și desene care însoțesc concepte precum *culla* ‘leagănul’ (cu 16 tipuri ilustrate), *girello* ‘pre-mergător pentru copii’ (cu 6 tipuri ilustrate), *fionda* ‘praștie’ (cu 3 tipuri ilustrate) și *raganella* ‘cârâitoarea’ (cu 14 tipuri ilustrate). Pe hartă, corespunzător fiecărui punct de anchetă, se face trimitere la fotografii (în număr de aproximativ 8 000), care documentează în mare parte aspecte ergologice, dar și etnografice, topografice și, ocazional, antropice².

¹ Este de asemenea prevăzută digitalizarea simultană a primelor machete din volumul al nouălea, intitulat *La società*.

² Pentru fotografii, este în curs de pregătire o fișare amănunțită corelată cu datele lingvistice, în vederea publicării într-un volum aparte (vezi Ronco 1993).

Notele cuprind indicații privitoare la domenii, roluri, norme de uz și variante sociolingvistice care denotă atenție pentru variabilitatea internă din cadrul punctului lingvistic, fapt oglindit și de alegerea, cel puțin pentru realitățile urbane mai complexe, a unor informatori relevanți din punct de vedere al diastratificării, ale căror caracteristici, deopotrivă cu fizionomia sociolingvistică a comunităților anchetate, sunt prezentate în *Verbali delle inchieste* (Massobrio *et alii* 1995). Mai mult, interesul pentru varietățile de limbă relevante din punct de vedere sociolingvistic este vădit în acest volum în hărțile dedicate chestiunilor care țin de limbajul copilăriei, privitoare la acțiunile tipice ale copilului și la jocuri (de ex: harta 686 *salutare con la mano* ‘a saluta cu mâna’, harta 685 *andare a passeggio* ‘a merge la plimbare’, harta 694 *gioco* ‘jucărie’).

Nu-mi permit acum să ilustrez în amănunt bogăția documentelor lingvistice și etnografice cuprinse în acest volum. Acestea vor contribui desigur la rezolvarea unor importante probleme ale lingvisticii și dialectologiei italiene și la recuperarea unor prețioase mărturii ale obiceiurilor și ale vieții cotidiene din trecut. Sub acest aspect, să luăm ca exemplu harta 681 *girello*, un obiect de obicei absent în celelalte atlase lingvistice naționale, dar, pe baza răspunsurilor obținute și a tipurilor atestate, un instrument foarte răspândit odată într-o țară încă preponderent rurală. În materialele hărții, pe lângă multe și interesante forme dialectale, apar urmele obiceiurilor pierdute: în afară de modele mai cunoscute și mai recente cu roțițe, adică tipuri A și A¹, primul fiind cuprins în ilustrații folosite de către anchetator în întrebării indirecte, în cursul anchetelor pe teren au apărut alte tipuri, folosite și pentru alte funcții (fig. 1). Se poate socoti că modelele mai vechi de ‘girello’, remarcate de informatori ca rare și ieșite din uz, ar fi simple coșuri unde se puneau copii care încă nu știau să meargă (tipuri B și D¹). De fapt, multe forme dialectale denumesc chiar coșuri și coșulețe, a căror funcție principală era, de obicei, aceea de a îngrași animalele mici de curte. În aceste cazuri, așadar, mergătorul era fix și era folosit doar pentru a menține copilul în picioare. Au fost elaborate ulterior modelele mai complexe A și A¹, care au roțițe, precum și tipul C, întâlnit de cercetător în timpul anchetei. Acesta din urmă este numit de obicei ‘passeggio’ și se întâlnește mai ales în

nordul Italiei; este dreptunghiular și alungit, fără rotițe, și cu o parte mobilă și glisantă. Modelul neobișnuit D, care se observă într-o fotografie făcută în Puglia (fig. 2), este o mărturie importantă a obiceiului de a pune copilul în primele luni de viață într-o bucată de trunchi scobit, pentru a-l obișnui să stea drept, într-o structură mult mai rudimentară, așadar, decât cea din fotografie, lucru indicat de anumiți informatori în Sicilia (pct. 1056) și în Campania (pct. 824).

Dacă ne deplasăm acum atenția înspre atlasele regionale și sub-regionale, trebuie să amintim, întâi de toate, faptul că Italia se deosebește de alte națiuni din câmpul romanic, precum Franța și România, prin absența unui plan organic și unitar pentru atlasele regionale. În mod paradoxal însă, tocmai această lipsă a dat prilej dezvoltării și experimentării unor noi direcții de cercetare, adaptate în mod necesar diferitelor fizionomii lingvistice regionale sau subregionale și, în consecință, de orientări diferite. În realitate, după primele exemple de atlase regionale tributare încă, prin format și metodă, atlaselor naționale, precum *Saggio di un Atlante Linguistico della Sardegna* (Terracini, Franceschi 1964) și *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano* (Pellegrini 1972–1986), odată cu primele atlase regionale următoare au început să se contureze proiecte de cercetare tot mai specifice și mai originale. Acestea a trebuit să se adapteze la schimbările radicale survenite în contextul lingvistic italian, în care limba și dialectul constituie, de acum, cei doi poli ai unui repertoriu de varietăți care se întrepătrund suprapunându-se, condiționate fiind de factori diatopici, diastratici și diafazici și caracterizate de o slăbire constantă a dialectelor în favoarea varietăților limbii italiene conotate diatopic (adică varietăți regionale ale italienei). Prin urmare, în cadrul geolingvisticii regionale, se pot recunoaște în prezent două direcții de cercetare, corelate adeseori: prima are drept finalitate salvarea varietăților dialectale, ca elemente ale unui patrimoniu lingvistic și cultural probabil condamnat la uitare în scurtă vreme; cea de-a doua urmărește dezvoltarea abordărilor teoretice și metodologice inovatoare adecvate studiului eterogenității și complexității repertoriului lingvistic. Între acestea se evidențiază, în primul rând, atenția acordată altor dimensiuni ale variabilității, pe lângă cea diatopică, vădită în selecția gru-

purilor de informatori pe baza unor parametri preciși de natură socio-lingvistică (vârstă, sex, nivel de școlarizare, statut social) și în căutarea de tehnici și instrumente de extragere a datelor menite să identifice materiale cu trimitere la diverse grade de formalizare și la diferite situații de comunicare. În al doilea rând, semnalăm utilizarea, în forme și momente diferite, în funcție de fiecare proiect în parte, a tehnologiei informatice aplicate arhivării datelor și interpretării acestora.

Dintre noutățile cele mai însemnate legate de acest aspect semnalăm *Atlante lessicale toscano*, care este, totodată, și primul exemplu în Italia de atlas lingvistic care poate fi consultat în mediu electronic (ALT-WEB). La această variantă s-a ajuns în 2005, după publicarea unei prime machete de 27 de hărți, în 1973, și a unei versiuni în format CD-ROM în 2000 (AA.VV. 1973; Giacomelli *et alii* 2000). Această întreprindere, promovată în anii '70 ai secolului trecut de Gabriella Giacomelli în cadrul Universității din Florența, s-a născut din intenția de a surprinde, limitându-se la lexic, situația lingvistică singulară a regiunii Toscana și de a identifica dinamicile de diferențiere și de fragmentare interne regiunii, precum și raportul dintre varietățile dialectale toscane și limba italiană. Modernitatea lucrării derivă din alegerea autorilor de a ancheta în fiecare dintre cele 244 de localități un număr ridicat de informatori, selectați pe baza unor parametri sociolingvistici (vârstă, nivel de educație) și de a introduce în chestionar o bogată serie de întrebări semasiologice. După cum am amintit, totuși, aspectul cel mai relevant al lucrării constă în posibilitatea de a consulta datele în mediu electronic, pornind de la atestările dialectale culese într-un punct de anchetă sau de la cele obținute pentru o întrebare specifică din chestionar; pasul următor permite accesul la materialele adunate consultând fișele corespunzătoare sau prin proiectarea lor pe hartă, pentru a obține un cadru al distribuției lor spațiale, luând în considerare un singur tip lexical odată. Pe lângă aceasta, utilizatorul poate, cu ajutorul modalității de acces avansat, să interogheze corpusul materialelor dialectale, explicațiile și comentariile care însoțesc atestările dialectale, servindu-se de filtre pentru izolarea tipurilor lexicale care pot fi corelate cu parametri de apartenență la o generație și socio-culturali, putându-se preciza uzul

limbii și competența declarate de informatori cu privire la intrările dialectale specifice sau gradul de relevanță în raport cu o varietate sau cu un registru de limbă.

Materialele ALT-WEB se pretează, în primul rând, la identificarea ariilor dialectale semnificative neînregistrate de atlasele naționale. Dacă, de exemplu, se interoghează corpusul de date pornind de la întrebarea 108 *mirtillo* ‘afină’ (fructul) din chestionar, se obțin toate tipurile lexicale aranjate după frecvența atestării în localități diferite și de orice tip și se poate ulterior obține o proiecție pe hartă. Astfel, forma din italiana literară cultă, [mir'tilli], înregistrată în 135 de localități, apare răspândită în toată regiunea, chiar dacă se observă o arie mai puțin densă în dreptul provinciilor Lucca și Pistoia, mai apropiate de lanțul apeninic, unde afinele nu sunt cunoscute doar prin intermediul comerțului, ci și prin contact nemijlocit cu realitatea extralingvistică și păstrează, așadar, denumiri locale (fig. 3). De altfel, dacă proiectăm pe hartă tipul [pi'uri], din forma longobardă **perilo* ‘bacca’, obținem o arie constituită din două puncte din aceeași provincie Pistoia, la care se mai poate adăuga aria obținută prin transferul pe hartă al variantei fonetice [pi'uli], atestată în șase puncte în provinciile Luca și Pistoia. În același mod, obținem deopotrivă și distribuția zonală a tipului ['bakole], din latina BACA/ BACULA, în partea nord-vestică a provinciei Lucca (în 4 localități), precum și a diminutivului [bako'lini] în alte trei puncte. În cazul prezenței simultane a mai multor tipuri lexicale, consultând vârsta informatorilor sau alte caracteristici ale acestora, este posibil să se coreleze informația lingvistică cu variabile sociolingvistice determinate (vom descoperi așadar că în zonele apeninice, acolo unde există un termen dialectal pentru fruct, forma italiană și comercială este ‘mirtillo’, atestată mai ales la informatorii mai tineri).

O altă apariție de dată recentă legată de experimentarea unor noi forme de prezentare a datelor este cea propusă de *Atlante linguistico ed etnografico del Piemonte Occidentale* (ALEPO), rod al unui proiect inițiat în 1981 de Tullio Telmon și de Sabina Canobbio. Acesta s-a născut în cadrul Universității din Torino, cu obiectivul de a prezenta fizionomia lingvistică a văilor cisalpine în care coexistă mai multe graiuri galoromane (occitan, franco-provensal, francez), aflate la rân-

dul lor în contact cu varietăți galoitalice din câmpia Padului, precum și de a conduce, în paralel, o activitate de promovare și de recuperare culturală a minorităților franco-provensală și occitană din Piemont.

După publicarea volumului *Presentazione e guida alla lettura* (Canobbio, Telmon (eds.) 2003), în care sunt ilustrate principiile științifice și metodologice ale lucrării și informații esențiale asupra anchetelor, informatorilor și a celor 42 de localități anchetate, în 2004 a apărut modulul I–III, dedicat, în mod surprinzător, unui câmp deosebit de specific al lexicului, acela al denumirilor de ciuperci, ales special pentru a testa, pe un sector restrâns, dar complex al patrimoniului lingvistic și cultural alpin, soluțiile tehnice și metodologice descrise în macheta de prezentare. Publicația cuprinde 23 de hărți lingvistice (22 dedicate ciupercilor și 1 lichenilor), precum și un volum cu toate materialele necartografiate, note utile pentru interpretarea hărților, comentariile și etnotextele corespunzătoare. Pe lângă aceasta, în CD-ROM-ul atașat volumului, sunt propuse alte 60 de intrări care completează cadrul informativ corespunzător răspunsurilor obținute în cele 42 de puncte de anchetă. În anul 2005 a fost publicat modulul I–I dedicat arborilor și arbuștilor, urmat, la distanță de doi ani, de modulul I–II, dedicat plantelor erbacee. În ceea ce privește utilizarea materialelor, în cazul ALEPO s-a optat pentru o modalitate ambivalentă, în același timp tradițională și modernă, adică prezentarea sub formă de carte tipărită, cu hărți tradiționale de format A3 pentru un număr restrâns de chestiuni, care este integral prezentat în format electronic, în discurile atașate fiecărui volum. ALEPO s-a impus ca reprezentant de avangardă la nivel național mai ales odată cu publicarea la sfârșitul anului 2008 a CD-ROM-ului care cuprinde indicele tipurilor lexicale, oferind cercetătorilor, cu ajutorul unei interfețe ușor de interpretat și de utilizat, numeroase posibilități de interogare interactivă a datelor (ALEPO 2008). Unul dintre aspectele cele mai importante ale acestui nou instrument de lucru este cartografierea personalizată, cu ajutorul căreia utilizatorul se poate clarifica în momentul creării hărților ce cuprind distribuția zonală a tipurilor lexicale.

Continuând cu exemplul ‘afinei’ și pornind de la tipurile lexicale lematizate corespunzătoare ‘fructului afinului’ (chestiunea 6017*), se poate obține proiecția pe hartă cu litere sau cu ajutorul culorilor

diferite. În cazul nostru, în funcție de lematizarea adoptată de ALEPO, care presupune deja o analiză de tip etimologic sau cel puțin recunoașterea afixelor, se obțin 19 tipuri lexicale, iar la pasajul cu mouse-ul peste acestea sunt afișate toate formele atestate pe teren, în transcriere fonetică, alături de numele localității corespunzătoare atestării (fig. 4). Pe lângă aceasta, este posibil să se restrângă proiecția pe hartă la anumite tipuri lexicale, izolând, spre exemplu, formele cele mai frecvente și obținând astfel o distribuție pe arii mai bine definită. Pentru ‘*mirtillo*’ este atestată o zonă întinsă cu formele care continuă rădăcina ATER/AREZ ‘negru’ în văile occitanice, urmate de formele care își au originea în rădăcina preindoeuropeană AMBR într-o arie francoprovensală în Valle di Susa, care continuă la nord cu tipurile *lostria*, probabil pe o rădăcină preromană GLAS-, de la care deriva galicul GLASTUM, denumirea științifică *isatis tinctoria* ‘drobușor’, și *brousse*, echivalent al cuvântului francez *buisson* ‘tufiș’; forma izolată *mirtillo* se găsește numai la câmpie (fig. 5).

Interogarea băncii de date, în schimb, permite urmărirea a patru căi de căutare, atât onomasiologică, cât și semasiologică (pornind de la lista intrărilor cuprinse în cele trei module, de la tipurile lexicale obținute reunind forme înrudite etimologic, de la atestările dialectale efective redată în transcriere fonetică, sau de la foneme aparte), la care, ulterior, se pot aplica filtre restrictive, pe baza localizării în arii (prin selectarea punctelor izolat sau pe grupuri, pe văi, pe provincii), a corpusului (răspuns plin, gol sau text dialectal), precum și a caracteristicilor de apartenență la o generație și socioculturale ale informatorilor (anul nașterii, nivelul de școlarizare, sex).

Acestea sunt noutățile editoriale cele mai însemnate din ultimii ani. Pentru completarea acestei scurte priviri de ansamblu, trebuie totuși să amintim și celelalte atlase regionale aflate încă în fază de proiectare și elaborare, semn neîndoios al vitalității actuale a geografiei lingvistice italiene. Urmând o ordine geografică ce pornește de la nord-vest, remarcăm mai întâi *Atlas des patois valdôtains*, elaborat în cadrul *Bureau Régional pour l’Ethnologie et la Linguistique* (BREL) din Aosta și elaborat în cursul anilor șaptezeci ai secolului trecut;

acesta are drept obiect graiurile franco-provensale din Val d'Aosta, anchetate într-o rețea constituită din 22 de puncte. Numeroase piedici de natură economică au încetinit de-a lungul anilor lucrările la acesta, iar în momentul de față se află în curs informatizarea datelor și elaborarea primelor hărți de probă (Favre 2007).

Trecând peste ALEPO și ALT, despre care am vorbit mai sus, ajungem în Italia meridională, unde se remarcă *Nuovo Atlante dei dialetti e dell'italiano regionale* (NADIR), elaborat în cadrul Universității din Lecce, limitat în momentul de față la modulul NADIR-Salento. Lucrările la acesta au fost inițiate în anii optzeci de către Alberto Sobrero și se deosebește de lucrările precedente întrucât ia naștere cu obiectivul inovator de a ancheta nu doar varietățile dialectale, ci întreg repertoriul lingvistic, inclusiv limba italiană regională. Atenția a fost așadar focalizată în jurul relațiilor și a dinamicilor existente între diferitele coduri ale repertoriului, corelând aspectele propriu-zis pragmatice ale schimbului lingvistic cu cele geolingvistice, respectiv sociolingvistice. În acest moment, nucleul Atlasului este constituit de o bază de date în care au fost introduse materialele transcrise și organizate după protocoale stricte. Obiectivul final va fi acela de a furniza utilizatorului hărți geolingvistice și sociolingvistice personalizate, pe baza a diferite modalități de interogare, prin încrucișarea și combinarea categoriilor lingvistice cu parametri extralingvistici, în funcție de scopul cercetării (Sobrero, Romanello, Tempesta 1991 și 1992).

Se evidențiază apoi *Atlante linguistico-etnografico della Calabria* (ALECAL), promovat în anii optzeci ai secolului trecut de John Trumper și Marta Maddalon, care are drept obiect varietățile dialectale ale Calabriei. În momentul de față, acesta se află încă în stadiul de bază de date proiectată cu o structură modulară implementabilă, structurată pe diferite nivele de analiză lingvistică și deschisă modificărilor și adăugirilor ulterioare (Trumper, Valente 1991 și Maddalon, Trumper 2007).

Urmează foarte recentul *Atlante linguistico della Basilicata* (ALBA), în curs de realizare în cadrul Facultății de Litere și Filozofie al Universității din Basilicata și prezentat în cursul anului 2007 de Patrizia del Puente și Emanuele Giordano. Acesta are drept obiect

varietățile cu o relevanță lingvistică semnificativă, așa cum au fost definite de G. Rohlfs și Heinrich Lausberg. Lucrarea, aflată încă în fază inițială, se distinge printr-un plan de anchete ce cuprinde toate orașele și comunele din regiune.

În cele din urmă, semnalăm particularitățile structurale ale proiectului *Atlante linguistico della Sicilia* (ALS), inițiat la mijlocul anilor optzeci ai secolului trecut de Giovanni Ruffino în cadrul Universității din Palermo și organizat pe două linii de cercetare paralele și conexe din punct de vedere științific, astfel încât să integreze și perspectiva diatopică și etnografică cu cea a variabilităților sociale. Secțiunea lingvistico-etnografică se înscrie, cu actualizarea de rigoare, în tradiția atlaselor lingvistice și etnografice și prezintă o structură modulară organizată pe secțiuni aparte ale lexicului, anchetate cu chestionare sectoriale și după metoda conversației ghidate cu pornire de la întrebări-stimul. Din această secțiune a atlasului sunt disponibile deja primele rezultate parțiale privitoare la jocurile copilăriei și la cultura alimentară (Ruffino 1995; Ruffino (ed.) 1997 și 1999). Secțiunea socio-variațională urmărește, în schimb, să documenteze eterogenitatea fiecărui punct de anchetă în parte, pentru a oferi o reprezentare dinamică a întregii arii siciliene și se distinge mai cu seamă prin criteriile de alegere a informatorilor, reperați în rețele familiale întinse pe trei generații (D'Agostino, Ruffino 2005). Au fost anunțate soluții avansate din punct de vedere tehnic deopotrivă pentru viitoarea accesibilitate a datelor, aflate în pas cu programul de informatizare conex proiectului încă din primele faze ale acestuia. Și aici se prevede o consultare a bazei de date prin internet, cu o serie de modalități de interogare a corpusului în măsură să filtreze și să coreleze datele după diferiți parametri și nivele de analiză.

(În românește de BOGDAN HARHĂȚĂ)

BIBLIOGRAFIE

AA.VV. 1973 = *Saggio dell'Atlante lessicale toscano*, pubblicato dal Seminario de Dialettologia italiana dell'Università degli Studi di Firenze, [...] Firenze, 1973.

- AA.VV. 1989 = *Atlanti regionali: aspetti metodologici, linguistici, etnografici. Atti del XV Convegno del Centro di studi della dialettologia italiana (Palermo 1985)*, Pisa, Pacini, 1989.
- ALBA = *Atlante linguistico della Basilicata*.
- ALECAL = *Atlante Linguistico Etnografico della Calabria*, a cura del Laboratorio di Fonetica, Dipartimento di Linguistica, Università degli Studi della Calabria, in E. Magno Caldognetto, P. Così (eds.), *Multimodalità e Multimedialità nella Comunicazione. Atti delle XI Giornate di Studio del Gruppo di Fonetica Sperimentale (A.I.A.)*, Padova, Unipress, p. 113–120.
- ALEPO = *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO*, I–III. *Il mondo vegetale. Funghi e licheni*, 2004; I–I. *Il mondo vegetale. Alberi e arbusti*, 2005; I–II. *Il mondo vegetale. Erbece*, Scarmagno, Priuli & Verlucca, 2007.
- ALEPO 2008 = *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO*, I. *Il mondo vegetale. Indice dei tipi lessicali e altre modalità di consultazione*, con CD-ROM allegato, Scarmagno, Priuli & Verlucca, 2008.
- ALI = M. Bartoli *et alii*, *Atlante linguistico italiano*, vol. I–VII, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1995 *si urm.*
- ALS = *Atlante linguistico della Sicilia*.
- ALT-WEB = www.serverdbt.ilc.cnr.it/altweb (12/2010)
- Bétemps *et alii* 1996 = A. Bétemps *et alii*, *Expériences d'organisation d'une base de données relationnelle à partir d'archives organisées d'enquêtes dialectales: l'Atlas des patois valdôtains*, in *Bases* 1996, p. 183–193.
- Blasco Ferrer 1999 = E. Blasco Ferrer, *L'ALI e la linguistica italo romanza*, in „Romance Philology”, 52, 1999, p. 57–87.
- Canobbio, Telmon (eds.) 2003 = S. Canobbio, T. Telmon (eds.), *Atlante Linguistico ed Etnografico del Piemonte Occidentale – ALEPO. Presentazione e guida alla lettura*, Pavone Canavese, Priuli & Verlucca, 2003.
- Bases* 1996 = *Bases de données linguistiques: conception, réalisations, exploitations. Actes du Colloque International de Corte (11–14 octobre 1995)*. Textes réunis par Georges Moracchini, Corte, Uniuersité de Corse, 1996.
- D'Agostino, Ruffino 2005 = M. D'Agostino, G. M. Ruffino, *I rilevamenti socio variazionali. Linee progettuali*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 2005, p. 88–89.
- De Gregorio 2008 = N. De Gregorio, *Cibo e parole di una comunità di montagna. A Cammarata con il questionario dell'ALS*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 2008 (Materiali e Ricerche, nr. 20).
- Favre 2007 = S. Favre, *L'Atlas des patois valdôtains verso una svolta?*, in Matranga, Sottile (eds.) 2007, p. 101–107.
- Giacomelli *et alii* 2000 = *Atlante lessicale toscano*, Roma Lexis Progetti Editoriali, 2000.
- Maddalon, Trumper 2007 = M. Maddalon, J. B. Trumper, *Atlante Linguistico Etnografico della Calabria*, in Matranga, Sottile (eds.) 2007, p. 175–182.

- Massobrio 1987 = L. Massobrio, *Corso di geografia linguistica. Gli atlanti linguistici*. Parte I, Novi Ligure, Edizioni Arti Grafiche Novesi, 1987.
- Massobrio et alii (eds.) 1995 = L. Massobrio et alii (eds.), *Verbali delle inchieste*, voll. I–II, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1995.
- Matranga, Sottile (eds.) 2007 = V. Matranga, R. Sottile (eds.), *Esperienze geolingvistiche: percorsi di ricerca italiani e europei. Atti del seminario di studi su percorsi di geografia linguistica, esperienze italiane e europee (Palermo, 23–24 marzo 2005)*, Palermo, Centro Studi Filologici e Linguistici, 2007.
- NADIR = *Nuovo Atlante dei dialetti e dell'italiano regionale*.
- Pellegrini 1972–1986 = G. B. Pellegrini, *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, 6 vol., Padova – Udine, 1972–1986.
- Perron 1992 = M. Perron, *Stato dei lavori e prospettive dell'Atlas des patois valdôtains*, in Ruffino (ed.) 1997, *Atlanti linguistici italiani e romanzi. Esperienze a confronto*, p. 313–136.
- Pfister 2006 = M. Pfister, *Presentazione dell'Atlante Linguistico Italiano (ALI), volume 6*, in „L'Italia dialettale”, serie terza, 66–67, 2006, II–III, p. 123–135.
- Ronco 1993 = G. Ronco, *I materiali etnografici dell'ALI*, in „Bollettino dell'Atlante linguistico italiano”, III serie, 17, 1993, p. 43–46.
- Ruffino (ed.) 1992 = G. Ruffino (ed.), *Atlanti linguistici italiani e romanzi, esperienze a confronto (Palermo, 3–7 ottobre 1990)*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1992.
- Ruffino 1995 = G. Ruffino, *I pani di Pasqua in Sicilia. Un saggio di geografia linguistica e etnografica*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1995.
- Ruffino (ed.) 1997 = G. Ruffino (ed.), *I giochi fanciulleschi tradizionali. I nomi della trottola e la memoria del gioco. Carte geolingvistice*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1997.
- Ruffino (ed.) 1999 = G. Ruffino (ed.), *La carta dei giochi: l'Atlante linguistico della Sicilia e la tradizione ludica infantile (Palermo, 18–19 dicembre 1997)*, Palermo, Centro di studi filologici e linguistici siciliani, 1999.
- Schüle, Telmon, Tuailon 1978 = E. Schüle, T. Telmon, G. Tuailon, *L'Atlas des patois Valdôtains. État des travaux*, Aosta, 1978 (Publications du CEF de Saint-Nicolas 3).
- Sobrero, Romanello, Zampolli 1985 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, A. Zampolli, *Per un Atlante modulare: il NADIR*, in AA.VV. 1989, p. 515–537.
- Sobrero, Romanello, Tempesta 1991 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, I. Tempesta, *Lavorando al NADIR. Un'idea per un atlante linguistico*, Galatina, Congedo, 1991.
- Sobrero, Romanello, Tempesta 1992 = A. A. Sobrero, M. T. Romanello, I. Tempesta, *Il NADIR: lo stato dei lavori*, in Ruffino (ed.) 1992, p. 425–434.
- Terracini, Franceschi 1964 = B. Terracini, T. Franceschi, *Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna in base ai rilievi di Ugo Pellis*, vol. 1. Carte, vol. 2. Testo, Torino, Rattero, 1994.

Trumper, Valente 1991 = J. Trumper, S. Valente, *Per un atlante regionale calabrese*, in „Quaderni del Dipartimento di linguistica dell'Università della Calabria”, Serie Linguistica, 3, 1991. p. 81–104.

WORK-STAGE, RESULTS, AND PERSPECTIVES OF SOME ITALIAN GEOLINGUISTIC RESEARCH PROJECTS

(Abstract)

The paper presents the status of linguistic geography in Italy, as reflected in the Linguistic Atlases published until nowadays. The author observes that Italian dialectology differs from the French or the Romanian ones in that it lacks a unitary centralized development plan and that it is dispersed in different research centres across the country. Such being the fact, this very difference gave place to a considerable number of innovations, and, as a result, the Linguistic Atlases published in Italy present a particularly interesting array of layouts. On the other hand, the linguistic situation of Italy is rather complex, hence the necessity that linguistic atlases register diatopic and diastratic developments of a “regional” standard Italian language along with facts pertaining to the specific local dialects.

This paper lists the most significant linguistic atlases published in Italy, and briefly describes their particular characteristics. Particular importance is given to the seventh tome of the *Atlante Linguistico Italiano* (ALI), which is acknowledged to be the most comprehensive and representative in the Italian area. After a brief mention of the *Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna* and *Atlante storico-linguistico-etnografico friulano*, which follow the path of the traditional linguistic atlases, the author describes the technical innovations present in *Atlante lessicale toscano* – the very first in Italy to be available online, than in *Atlante linguistico ed etnografico del Piemonte Occidentale*. The final part of the paper presents the linguistic atlases unpublished yet, still interesting for a number of technical innovations each brings forth: *Atlas des patois valdôtains*, followed by *Nuovo atlante dei dialetti e dell'italiano regionale* – that takes into account the regional developments of the Italian language, than *Atlante linguistico-etnografico della Calabria*, *Atlante linguistico della Basilicata*, and *Atlante linguistico della Sicilia*.

CUVINTE-CHEIE: *atlase lingvistice, hărți lingvistice, ALI, italiană, dialecte, regional.*

KEYWORDS: *Linguistic atlases, Linguistic maps, ALI, Italian, Dialect, Regional.*

*Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano
Palazzo Nuovo, via Sant'Ottavio 20
10124 Torino, Italia*

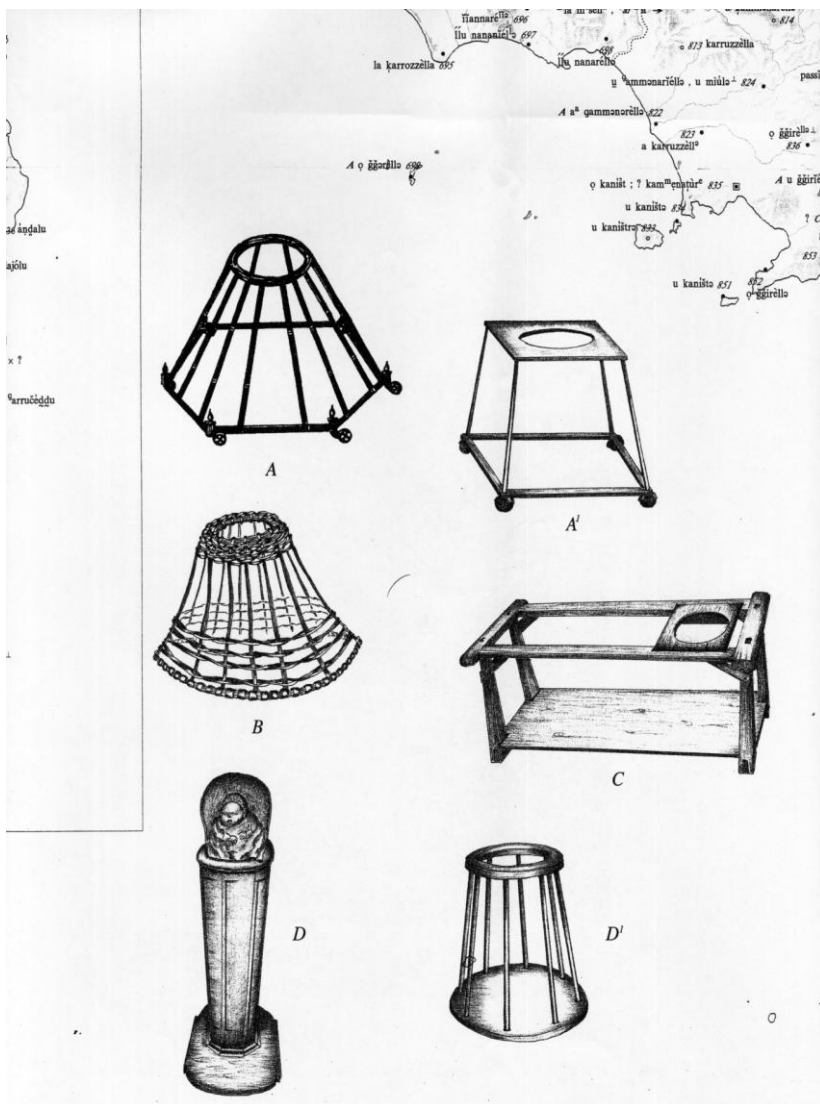

Fig. 1. Harta 681 *girello*: tipuri ilustrate

Fig. 2. Punctul 867 Manduria (TA) în Puglia

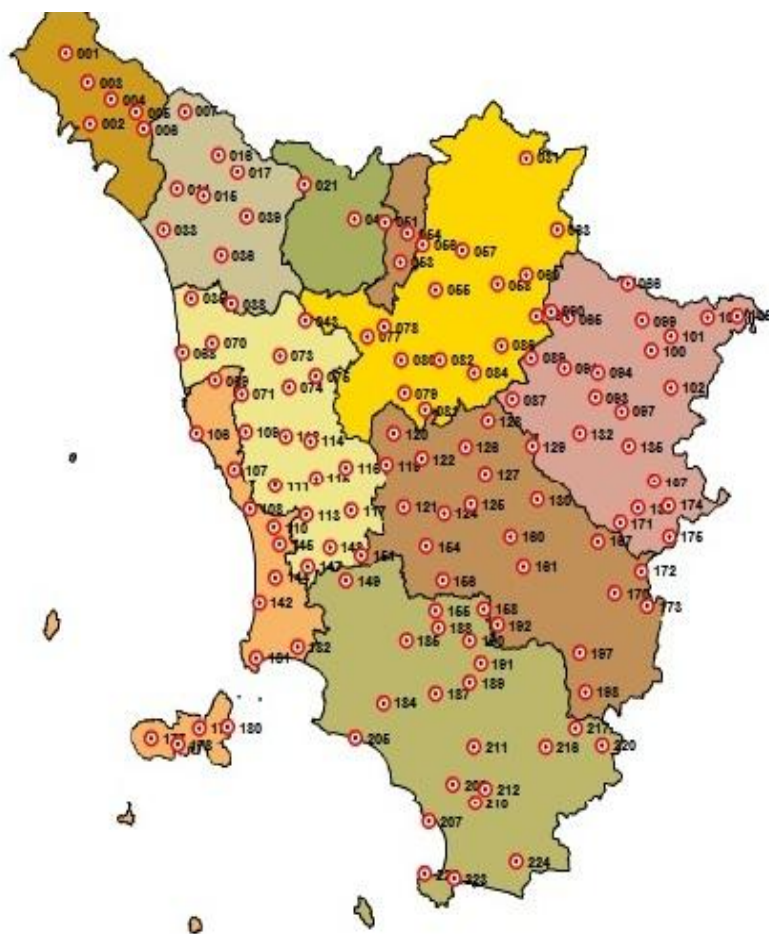

Fig. 3. 'mirtillo' (ALT-WEB)

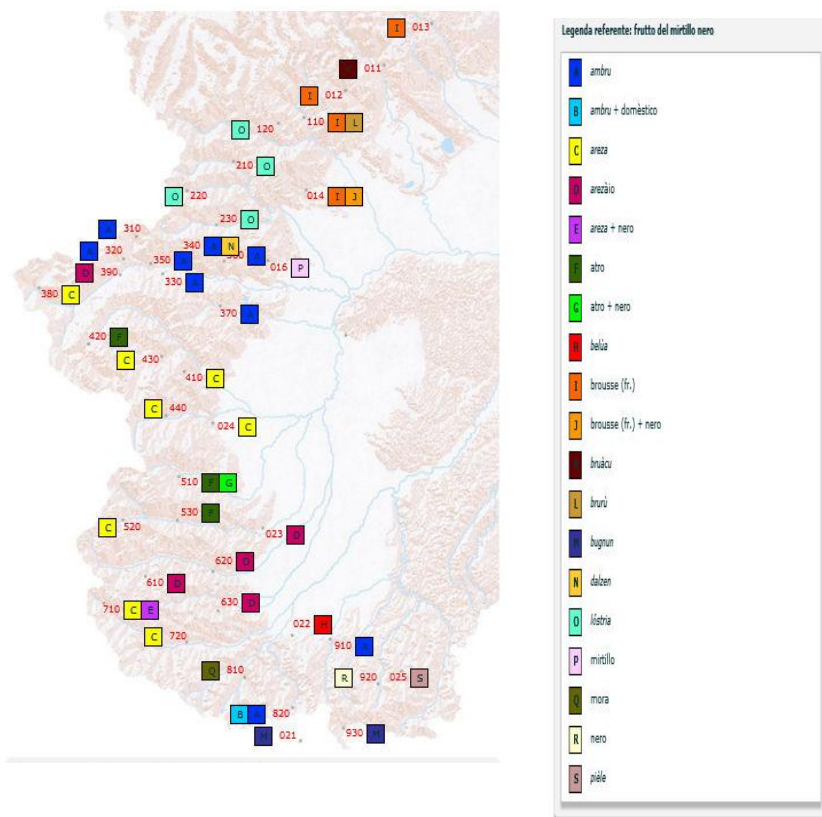

Fig. 4. 'mirtillo' (ALEPO 2008)

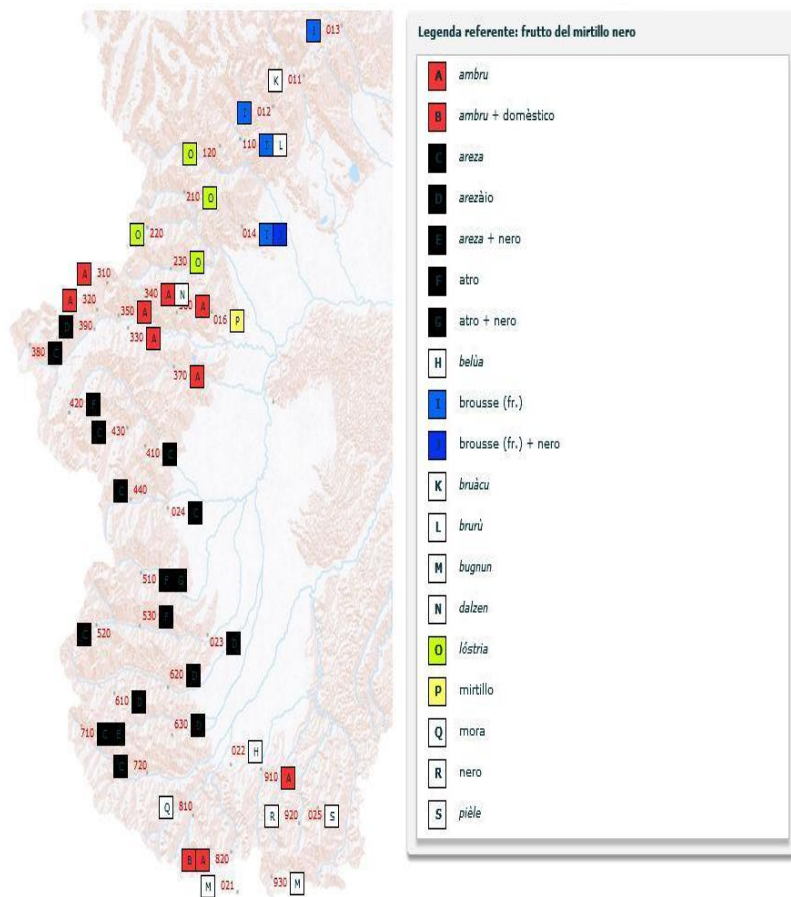

Fig. 5. 'mirtillo' (ALEPO 2008)